

Отже, оцінюючи 20-30 рр. XX століття в історії розвитку української мови, констатуємо, що у цей період усталення основних норм літературної мови відбувалося під впливом двох основних факторів: зовнішньокультурного та внутрішньокультурного. Аналіз фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що домінантним стало використання власних мовних елементів, ВЗЯТИХ із народної мови чи штучно наближених до української мовної системи.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ПУРС-С-26 — Практичний українсько-російський словник / Уклад. Л. Савченко. — 5-е вид. — К.: Книгоспілка, 1926. — 270 с.
 РУС-24-33 — Російсько-український словник. — Т. 1-3. — К., 1924-1933.
 РУС-37 — Російсько-український словник / Відп. ред. П. Мустаца. — К.: Видавництво АРІ УРСР, 1937. — 890 с.
 РУС-ІШ-25 — Російсько-український словник / Уклад. С. Іваницький, Ф. Шумлянський. — Т. 1-2. — Ляйпціг; Харків: ДВУ, 1925.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. І.Авраменко В. Становлення української навчальної термінологіки (1920-ті - початок 1930 рр.) // Шлях освіти. — 2002. — № 3. — С. 51-55.
2. Дроздовський Д. Нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову / Ел. ресурс: <http://viche.info/index.php?action=archive&id=274.htm>
3. Жовтобрюх М. Нариси історії українського радянського мовознавства (1918 - 1941). — К.: Наукова думка, 1991. — 260 с.
4. Курило О. Російсько-український словничок медичної термінології. К., — 1918. — 31 с.
5. Курило О. Словник української фізичної термінології (Проект). — К., 1913. — 133 с.
6. Лизанчук В. В. Владні структури і проблеми функціонування української мови в Україні // Вісник Харківського університету. — Харків, 2000. — Ч. 491. — С. 193-197.
7. Чапленко В. Історія нової української літературної мови. — Нью-Йорк, 1970. — 448с.
8. Шерех Юрій. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус // Шерех Юрій. Поза книжками і з книжкою / Ред. рада: В. О. Шевчук та ін.; Упор. Р. Корогодський. — К.: Час, 1998. — С. 281-392.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Мельник - аспірант кафедри методики викладання української мови і культури мовлення Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.
Наукові інтереси: лексикологія, лексикографія, історія української мови.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМИ У НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА ФРАНКА

Зоряна ЯКИМ (Дрогобич, Україна)

У даній статті описано використання інтернаціоналізмів у німецькомовних публіцистичних працях І.Франка; на прикладі наступних 5-ти статей подано їхній кількісний аналіз. Інтернаціоналізми систематизовано, описано специфіку їхнього вживання.

The article deals with the usage of internationalisms in German publicistic works by Ivan Franko. The quantitative analysis is based on the example of the following five articles. The internationalisms are systematized and their usage is analyzed.

Мабуть, не існує такого жанру української науки, літератури чи культури якого б не торкалося чарівне перо заслуженого генія української культури, величного Каменяря — Івана Франка. Одне з провідних місць між окремими галузями його спадщини займає публіцистика, яка виступала для письменника предметом глибокого соціального дослідження. Його публіцистичні статті — не лише суха інформативна база для читача. Франко писав яскраво, з дотепом, часто гостро й ущипливо. Своїм виступам у пресі Каменяря надавав великого значення.

В умовах тодішньої Австро-Угорщини І. Франко особливо часто звертався до німецької мови, адже державними мовами у Галичині була німецька та польська. Він і сам неодноразово зазначає, що йому доводилося багато працювати у польській та німецькій пресі. Але, на жаль, ще й сьогодні його публіцистичні твори, написані німецькою мовою, вивчені недостатньо.

Об'єктом аналізу даної доповіді стали наступні 5 статей: „Die Auswanderung der galizischen Bauern“ [3: 277-282], „Aus Galizien“ [3: 282-285], „Das Papiergeld des Herrn von Tyszkowski“ [3: 298-299], „Der jüngste galizische Wahl“ [3: 299-309], „Die neueste Wahlkomödie

in Galizien “ [3: 365-369], які разом з багатьма іншими німецькомовними публікаціями, поезіями, перекладами та літературознавчими працями І.Франка увійшли до найповнішого на сьогоднішній день зібрання німецькомовних творів великого Каменяра – книги „Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine“.

Як стиліст-практик І. Франко тонко відчував мову. Його німецькомовні суспільно-політичні статті і розвідки – свідчення майстерності і динаміки його мовотворчості. Прекрасно володіючи німецькою мовою, письменник у доступній формі знайомить австрійського читача з суспільними, політичними проблемами тогочасної Східної Галичини. Мовна тканина публіцистичних статей письменника привертає до себе увагу насамперед своїм лексичним складом. Заслуговує на увагу також вживання інтернаціональних лексичних одиниць.

З часу виникнення німецької писемності словниковий запас мови постійно збільшувався за рахунок іншомовних одиниць – інтернаціоналізмів. Цей постійний мовний процес стосується усіх періодів і усіх стилів. Не є винятком й аналізовані мною праці І.Франка. По-перше, це характерно для публіцистичного стилю будь-якої мови (обговорення соціально-політичних проблем суспільства), а по-друге, тут має місце таке явище, як взаємний національний контакт різних народів через посередництво мови. Слід звернути увагу на роль латинської мови, яка виступає базовою для більшості сучасних європейських мов.

Ввідносно велика кількість інтернаціоналізмів у працях І.Франка пояснюється соціальними умовами того часу. Адже рідною мовою публіциста була українська, на теренах Східної Галичини панівне місце займала німецька та польська мови, крім цього І.Франко ще досконало володів французькою, англійською, латинською. Все це мало прямий вплив на використання іншомовних одиниць у творах. Глибокі знання І.Франка як поліглота допомагали журналісту вдало підібрати те чи інше слово, поняття для точнішої та зрозумілішої передачі змісту.

Під інтернаціоналізмами у даній статті пропонується розуміти ті лексичні одиниці, які відповідають принаймні двом вимогам:

- 1) можуть бути запозичені з власної мови;
- 2) вживаються не менше, як у трьох віддалених мовах індоєвропейського походження.

Серед інтернаціоналізмів, використаних І.Франком у п'яти аналізованих статтях, можна зустріти іншомовні слова, які належать до різних частин мови (іменники, прикметники, дієслова), однак, беззаперечно перевага належить іменникам (без повторів): їх число становить приблизно 82% від загальної кількості усіх інтернаціональних лексичних одиниць, представлених у текстах. П'ять статей автора: „Die Auswanderung der galizischen Bauern“, „Aus Galizien“, „Das Papiergeld des Herrn von Tyszkowski“, „Der jüngste galizische Wahl“, „Die neueste Wahlkomödie in Galizien“, налічують 202 слова іншомовного походження.

Відповідно до *способу переходу з однієї мови в іншу* серед цих слів виділяються наступні три групи [1: 114]:

- 1) безпосередній запозичення (unmittelbare Entlehnungen): визначаючи походження слова, бралася до уваги та мова, з якої слово безпосередньо було запозичене у німецьку (без впливу мови-посередника). Кількісну перевагу одержують тут слова **латинського походження**: 92 слова від усього числа виписаних мною іншомовних слів. Це характерно не лише для німецької, але й для інших романо-германських та слов'янських мов. Наведу приклад деяких інтернаціоналізмів, запозичених безпосередньо з латинської мови: *Aktion, Produktion, Interpretation, Privilegium, Indolenz, Konstitution, Mandat, Proletariat, Publizist, Kultur, Humor, Kandidat(ur), Existenz, Dozent, Zensur, Fakultät, Prozedur, Kreatur, Motiv, Korrespondent, Programm, Arrest, Habilitation, international, kriminal, radikal, brutal, statistisch, konfiszieren, annullieren...*

На другому місці інтернаціоналізми **грецького походження** – 14 слів: *Christen, Harmonie, Paragraph, Katholiken, Orthodoxie, Archimandrit, Telegramm, Panik, Augiasstall, technisch, kritisch, energisch, philosophisch, telegraphieren*. Наявними є також інтернаціоналізми з польської (3 слова): *Schlachta, Nedza, Wadowizer*, французької (2 слова):

Patrouille(n), *Papier*, а також 1 слово слов'янського (*Zar*) і 1 скандинавського походження (*Krone*).

2) запозичення, які увійшли в німецьку мову через іншу мову-посередника (*Entlehnungen durch Vermittelsprache*). Тут домінуючою мовою-посередником виступає французька мова (41 слово). Однак прамовою цих інтернаціоналізмів є латинська (*lat-franz*) [4]: *Redaktion, Kapitän(e), Presse, Parlament, Fabel, Militär, Kommission, Industrie, Redakteur, Order, Partei, Loyalität, offiziell, kapitalistisch, militär, offiziös, konzentrieren...* Варто тут зауважити, що явище активного вживання інтернаціоналізмів французького походження властиве саме австрійському варіанту німецької мови.

Значно менша кількість іншомовних слів, використаних у цих публіцистичних працях, увійшли з іншої мови і прижилися у німецькій мові через латинську мову-посередника (16 слів); і що характерно, що „прамовою” всіх цих слів виступає грецька (*griech-lat*) [4]: *System, Demokrat, Cholera, Archiv, Despotismus, Polizei, zentral, sympatisch, chronisch, politisch, historisch...*

Мовою-посередником може бути не одна мова, а й дві чи більше: *eskortieren(lat-ital-franz)*, *sentimental (lat-franz-engl)*, *Organismus (griech-lat-franz)*, *Maschine (griech-lat-franz)* [4]... Одже, більшість слів з латинської лише під впливом французької, італійської, грецької, англійської та інших мов перейшли і прижилися як ітернаціоналізми у німецькій мові.

3) іншомовні слова, які „вторглися” з однієї мови в іншу, після чого знову повернулися у попередню мову (*Rückentlehnung*), набувши певних граматичних, фонетичних чи семантичних змін не представлені автором у цих статтях (за винятком одного слова *Budget: lat-franz-engl-franz*)[4].

Цікавим є також утворення складних інтернаціоналізмів. Їх також можна певним чином систематизувати:

- усі компоненти слова мають іншомовне походження (при чому це можуть бути запозичення з різних мов: *Kronprinz – skand/franz*, або з однієї і тієї ж мови: *Militärkordon fran/franz*);

- один із компонентів представляє собою німецьку лексичну одиницю (*Nahrungsdefizit, Massenauswanderung, Papiergeld, Protestrufen, Privatwohnung, Milchproduktion, Kronland*). Багато таких складних слів мають у своїй будові компонент „wahl”: *Bauernwahlkomitees, Wahleresultat, Wahlkommission, Zentralwahl*. Це зумовлено насамперед політичною тематикою більшості німецькомовних статей І.Франка.

Слід звернути увагу на те, що кількість запозичених слів безумовно була б більшою, якщо б бралися до уваги всі лексичні одиниці, які у минулому були запозичені з іншої мови (найчастіше латинської), однак, до сьогодення часу майже повністю асимілювалися і прижилися у німецькій мові (*Fenster, Straße, Mauer...*); від інших корінних слів їх можна відрізнити лише за допомогою детальної етимології. У даному дослідженні проблеми вживання інтернаціоналізмів такі лексеми іншомовного походження до уваги не бралися.

Що до діахронної класифікації (передбачає вплив певної історичної епохи), то тут варто лише додати, що наявність у працях І.Франка великої кількості слів французького походження, а також слів із латинським коренем було характерним для цього періоду 19 – поч. 20 ст., і зумовлювалося соціально-історичним підґрунтям: робітничі рухи, технологічний прогрес, індустріальна революція. Німецькомовна публіцистика І.Франка не залишала поза увагою жоден із вище названих суспільних процесів; відповідно й мова автора була насичена лексичними „новинками”. Адже 5 вище згаданих праць великого Каменяра – це насамперед опис суспільно-політичного становища Східної Галичини. А тематика і стиль цієї публіцистики вимагають вживання таких інтернаціональних іменників, як *Demokratie, Defizit, Produktion, Programm, Provokation, Industrie, Intelligenz, Despotismus, Konstitution, Mandat, Kandidatur, Protest, Agitator, Demokrat, Opposition*, а також наступних прикметників та дієслів: *statistisch, kapitalistisch, juristisch, politisch, sozial, radikal, autonom, konfiszieren, terrorisieren...*

Однак багато із вжитих інтернаціоналізмів не несуть такого яскравого тематичного забарвлення; навпаки, їх відношення до проблематики статей нейтральне і впливає лише зі

змісту: Moral, Symptom, Prozedur, Motiv, Archiv, Universität, Fakultät, Humor, Komödie, Interpretation, elementar, positiv, privat, philosophisch...

Серед досліджуваних 202 інтернаціоналізмів варто окремо виділити власне іншомовні слова (такі лексичні одиниці, які перейшовши в іншу мову практично без особливих змін зберегли своє звучання та написання). І хоча вживання автором інтернаціоналізмів у статтях чисельно переважає, іншомовні слова представлені тут також не скупо. Серед них можна виділити ті, які зберегли своє іншомовне звучання та написання: Stampiglie [s t a m 'p i l j e], Redakteur [... t ó: r], Cholera [k o: ...], Budget [b y 'd e:], reservoir [... v o 'a r], Gendarmerie [. a n...], Patrouille [p a t 'r u l j e].

Крім цього І.Франко вживає у своїх працях декілька разів цілі іншомовні сполучення, переважно польські (назви газет, журналів) та латинські: „Quos ego!“ (із „Енеїди“ Вергілія – “Euch will ich!”), ex-offo-Wege (von Amts wegen), „Nędza Galizji“ (Назва польської газети), Wadowizer Prozeß (політичний процес, який стосувався селян), „Dziennik Poznanski“ (назва газети). Використання цілих іншомовних виразів пояснюється актуальністю статей І.Франка передусім у широких колах австрійської та польської інтелігенції. Адже не кожний пересічний австрійський громадянин був настільки обізнаним поліглотом. Крім цього публіцист неодноразово вживає такі запозичення, які потребують від читача історичних знань (Ruthenen, Ukrainophilen, Russophilen, Unierte).

В жодному разі не слід вважати, що вживання такої кількості інтернаціональних лексичних одиниць може свідчити про вузький німецькомовний словниковий запас автора. Навпаки, кожне із вище названих слів тонко, з відчуттям мови підібране до змісту тексту, узагальнює основну думку, допомагає читачеві розібратися. Більше того, таке насичене використання інтернаціоналізмів підкреслює компетентність І.Франка як журналіста у суспільно-політичних проблемах державного значення.

Автор хотів донести саме до австрійської інтелігенції ту правду, яка ретельно приховувалась від загалу, перекручувалась або взагалі була невідомою за межами Галичини. Цим публіцист показав німецькомовній читацькій аудиторії не лише своє вміння розкрити тему, а й майстерність письменника-журналіста вжити при цьому розкритті такі елементи і засоби, які б не відволікали увагу громадськості від важливих проблем, а навпаки – наголошували на них. У даному випадку цими засобами стали інтернаціоналізми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гінка Б.І. Лексикологія німецької мови. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Терноп. нац. пед. у-ту ім. В. Гнатюка, 2008. – 322с.
2. Космеда Т.А. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри. – Л.: „Видавництво „ПАІС”, 2006. – 328 с.
3. Franko I. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine. Ausgewählte deutsche Schriften der revolutionären Demokraten 1882-1915 unter Mitarbeit von O.I.Bilecky und I.I.Bass. Hrsg. u. eingeleitet von E.Winter u. E.Kirchner. Berlin, 1963.
4. Fremdwörterbuch. – Leipzig, Verlag Enzyklopädie, 1960. – 688s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Зоряна Яким – викладач кафедри німецької філології Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І.Франка.
Наукові інтереси: особливості німецької мови українських авторів.